

Niels Nielsen

SEDLER
BRUGT AF DANSKERE
UNDER
2. VERDENSKRIG

MØNTKLUBBEN POLETTEN
1998

INDHOLD

FÆRØERNE, GRØNLAND og ISLAND:

Færøerne	119
Grønland	130
Island	137

FÆRØERNE

Besættelsen af Færøerne

Allerede den 10. april gik engelske tropper i land på Færøerne for at hindre tyske styrker i at sætte sig fast på øerne. I sin store tale i Underhuset den 12. april, hvor Churchill trak linierne op for udviklingen efter det tyske overfald på Danmark og Norge, erklærede den engelske premierminister bl. a.:

" Vi har okkuperet Færøerne, der tilhører Danmark, og som udgør et strategisk Punkt af den største Betydning. Øernes Befolkning har vist sig meget tilbøjelige til at modtage os med varm Taknemmelighed. Vi skal beskytte Færøerne mod alle Krigens Lidelser og etablere os der med baade Flaade- og Flyvestyrker indtil det Øjeblik kommer, da Øerne kan tilbagegives til det befriede Danmark..."

Den 18. maj udsendte Ritzaus Bureau en meddelelse om, at den danske regering - "efter at der nu foreligger bekræftelse på, at britiske tropper har besat Færøerne, - agter at nedlægge protest herimod over for den britiske regering". Englænderne befæstede delvis øerne. Sunde og fjorde blev mineret, batterier opstillet ved Thorshavn og på Østerø ved Skålefjord, og en flyveplads blev anlagt på Vågø. Øerne var besat under hele krigen; til tider var der udstationeret op mod 8000 mand.

Økonomisk blev øerne helt afhængige af England, der ydede støtte på de områder, hvor før den danske regering havde støttet, ligesom det aftog øernes produktion og forsynede dem. Det var på havet, det gik hårdest ud over Færøerne; der gik 25 skibe tabt, 132 søfolk mistede livet. Da det danske flag ikke kunne accepteres på havet af de allierede, begyndte de færøske skibe under krigen at sejle med det særlige færøske flag.

Ved et valg til lagtinget i 1943 havde Folkeflokken stor fremgang, men vandt dog ikke styrke til at gennemføre det selvstyreforslag, partiet ønskede vedtaget. Englænderne tilkendegav på forhånd, at de ikke kunne være med til en ændring af øernes forhold til Danmark, før dette land atter var frit.

Færø Amt, Juni 1940

Efter at forbindelsen mellem Danmark og Færøerne blev afbrudt i april 1940, blev det ved kundgørelse af 31. maj 1940 om midlertidige bestemmelser vedrørende Færøernes pengevæsen, - udfærdiget af amtmanden over Færø Amt, Hilbert, - forbudt at indføre til og udføre fra Færøerne danske pengesed-

ler og skillemønt, og samtidig bestemtes det, at alle - på det tidspunkt på Færøerne værende danske pengesedler - ved Amtets foranstaltning skulle forsynes med særligt påtryk:

Kun gyldig paa Færøerne

Færø Amt, Juni 1940

Ombytningen skulle finde sted inden udgangen af juni 1940, og fra 1. juli var uafstemplede danske pengesedler ugyldige på Færøerne.

Overstemplingen af sedlerne fandt sted i H. N. Jacobsens boghandels trykkeri, og i de første dage, indtil en særlig kliche var blevet fremstillet, blev de underskrevet personligt af amtmænd Hilbert med rødt blæk. Ialt blev der overstemplet sedler til et beløb af 2,3 millioner kroner.

Ifølge kundgørelse af 3. juli 1942 inddrogedes disse overstemplede sedler endeligt pr. 31. oktober 1942.

Sedlerne

De første sedler, der blev overtrykt, var helt nye ucirkulerede 10-krone sedler, og de blev underskrevet af amtmænd Hilbert. En del af disse sedler blev straks købt op, og derfor forekommer denne seddel normalt ucirkuleret. Hvorimod sedlerne med faksimile underskrift meget sjældent forekommer ucirkuleret. De ved ombytningen modtagne sedler, der havde været i cirkulation, blev også overtrykt og udleveret igen.

Efterfølgende prisangivelser er for Heilmann type III sedler. Type I og II sedler er ret **sjældne** og vil koste væsentlig mere end efterfølgende prissatte type III sedler.

Type I. Tekst:

Vexles med guldmønt i henhold til lov af 12. juli 1907 § 7. Nationalbanken i København.

Type II. Tekst:

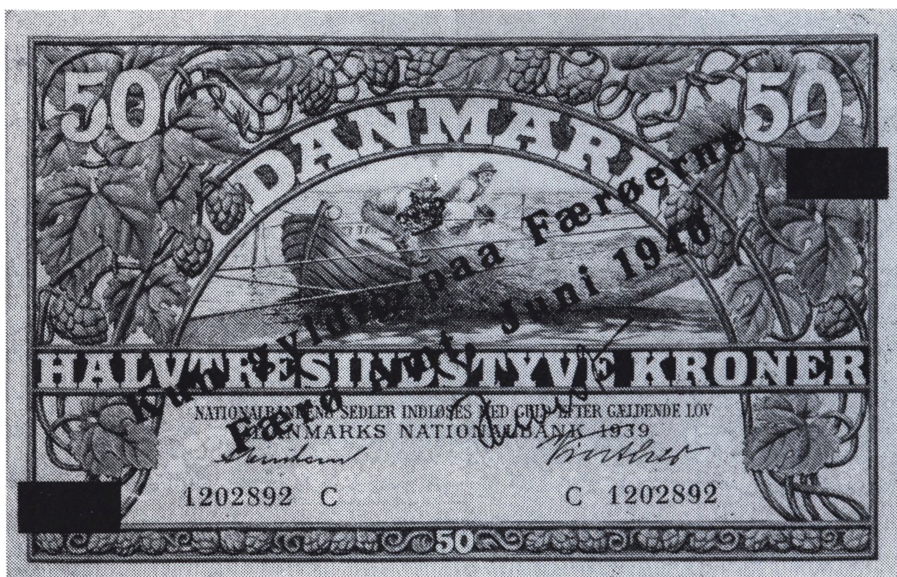

Nationalbankens sedler indløses med guld efter gældende lov. Nationalbanken i København.

Type III. Tekst:

Nationalbankens sedler indløses med guld efter gældende lov. Danmarks Nationalbank.

Vurderingspriser	0 / Unc	01 / EF	1+ / VF
5-kroner, blå. Faksimile		3.900.-	2.600.-
10-kroner, brun			
Håndskrevet underskrift	1.400.-	800.-	400.-
10-kroner, brun. Faksimile		1.800.-	1.200.-
50-kroner, blå. Faksimile			10.000.-
100-kroner, brungul. Faksimile			9.000.-

500-kroner, gråblå / gul.

Sjælden.

Færø Amt, 1. oktober 1940

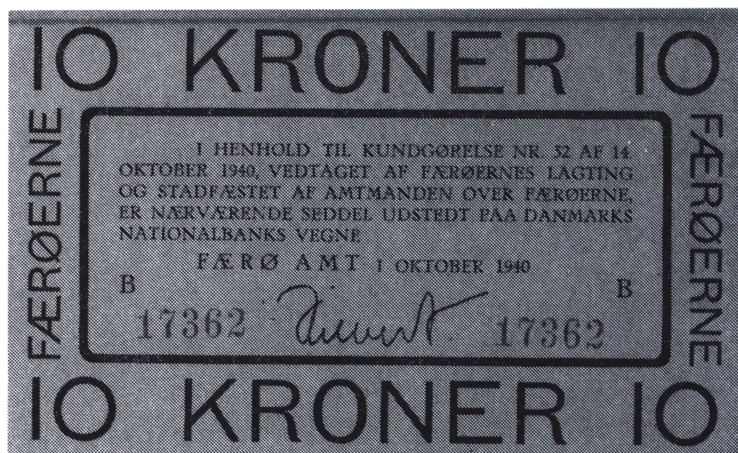
To nye sedler

Det viste sig ret hurtigt at være nødvendigt at supplere seddelbeholdningen, hvorfor amtmanden i henhold til kundgørelse af 14. oktober 1940 på Nationalbankens vegne udstedte nye pengesedler. Sedlerne, hvis maximale samlede pålydende ansattes til 2 millioner kroner skulle være dækkende med tilsvarende beløb i britisk valuta efter kurs kr. 22,40; de blev sat i cirkulation den 23. oktober 1940.

Disse to seddeltverdier, 10- og 100-kroner, blev på Færø Amts foranledning trykt hos boghandler H. N. Jacobsens Boghandels Trykkeri i Thorshavn under amtets tilsyn. Fra den 25. februar 1941 skulle såvel disse sedler som de overstemplede Nationalbanksedler med udgangen af maj måned 1941 ophøre med at være lovligt betalingsmiddel på Færøerne.

Sedlerne

10-krone sedlens forside er bogtryk, medens der til 100-krone sedlens forside blev benyttet en fotokliche efter tegning af postbud Jacob Olsen, Thorshavn. Denne kliche er fremstillet af Eliser Joensen (Eliesar i Pállstovu) fra Mygledal. Til begge sedlers bagsider blev anvendt linoleumsklicheer, der er skåret af Stig G. Rasmussen, Gøta. Alle sedlerne blev nummererede på amtet efter et særligt system, således at seriens numre var fortløbne. Sedlerne er underskrevet af Amtmand C. A. Hilbert. Der blev ialt udstedt 10.000 stk. 100-krone sedler og 99.900 stk. 10-krone sedler til et samlet pålydende af 1.999.000 kroner. 10-kronen måler 128 x 80 mm og 100-kronen 155 x 100 mm.

Vurderingspriser

10-kroner, rødbrun
100-kroner, rødbrun

01 / EF
5.500.-

1+ / VF
3.500.-
12.500.-

Færø Amt, november 1940

Sedler fra England

I henhold til kundgørelse af 18. december 1940 blev der af amtmanden på Nationalbankens vegne udstedt en ny serie sedler. Der var tilsagn fra den britiske regering om, at sedlerne var sikret omveksling til britisk valuta efter kurs kr. 22.40. Sedlerne er trykt i England hos Firmaet Bradbury, Wikkinson & Co., Ltd., under medvirken af det Kgl. danske Gesandtskab i London og er dateret **NOVEMBER 1940**. Sedlerne blev sat i cirkulation den 1. marts 1941. Underskrevet af Amtmand C. A. Hilbert.

Sedlerne blev leveret i fire sendinger: Februar 1941, juni 1942, februar 1943 og april 1945, og der er ialt trykt:

70.000 stk. 100-kroner sedler som måler 158 x 100 mm.

650.000 stk. 10-kroner sedler som måler 132 x 80 mm.

280.000 stk. 5-kroner sedler som måler 113 x 72 mm.

900.000 stk. 1-krone sedler som måler 118 x 65 mm.

Vurderingspriser

	0 / Unc	01 / EF	1+ / VF
1-krone 1940, rød/violet	350.-	200.-	125.-
5-kroner 1940, blå	3.000.-	2.200.-	1.400.-
10-kroner 1940, rød/grøn	2.400.-	1.800.-	1.000.-
100-kroner 1940, rød/grøn		12.500.-	9.000.-

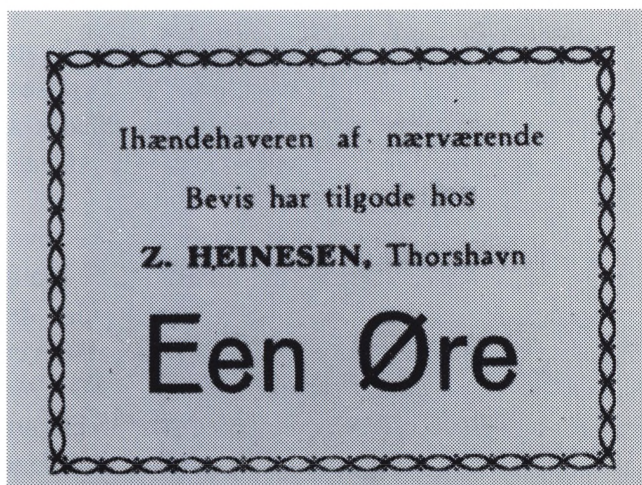
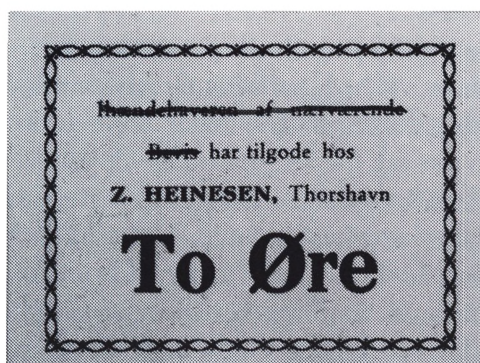
Private nødsedler

Z. Heinesen

Der var mangel på skillemønt på Færøerne under 2. Verdenskrig, og da manglen var på sit højeste, udsendte købmand Zacharias Heinesen, Thorshavn, en serie private nødsedler. Men umiddelbart efter, at de var taget i brug, blev købmanden af amtet gjort bekendt med det ulovlige i en sådan fremgangsmåde, hvorfor sedlerne straks blev inddraget igen. Det nøjagtige tidspunkt for disse udaterede sedlers udstedelse er ikke oplyst, men må antages at være 1941.

Sedlerne blev udgivet i følgende værdier: 1, 2, 5, 10 og 25-øre. Sedlerne måler 85 x 65 mm.

Sedlerne er **sjældne**. Et komplet sæt solgtes i London i 1992 for ca. 22.000.- danske kroner. Alle disse sedler havde de første fire ord overstregede. Den her viste **To Øre** stammer fra dette sæt.

GRØNLAND

Grønland styredes fra USA

Grønland blev under 2. Verdenskrig ikke besat i samme forstand som Island og Færøerne blev det, og det skyldtes landets beliggenhed på den amerikanske halvkugle. I overensstemmelse med englænderne havde canadierne planer om at besætte Grønland umiddelbart efter 9. april 1940, men USA lagde sig imellem.

Den danske diplomat, gesandt i USA, Henrik Kauffmann, tog allerede den 9. april 1940 uden tøven det standpunkt: At den danske regering var berøvet sin handlefrihed, og at han derfor kun ville udføre ordrer fra København, som han mente ville tjene Danmarks sande interesser. Præsident Roosevelt meddelte derefter Kauffmann, at man fortsat betragtede ham som repræsentant for et frit Danmark. Reaktionen hos tyskerne og i København blev voldsom, og især vakte Kauffmanns selvstændige optræden Scavenius vrede. Han afskedigedes og sattes under anklage for landsforræderi. Dette var ganske uden virkning i USA, der nu havde anerkendt Kauffmann.

Fra sommeren 1940 begyndte amerikanske kystvagtskibe at patruljere i grønlandske farvande. Det varede heller ikke længe, før der etableredes en særlig beskyttelse af kryolitminen i Ivigtut. Kryolit blev anvendt til aluminiumfremstilling og var et krigsvigtigt mineral. Det findes kun i større mængder ved Ivigtut i Grønland. Brydningen blev under krigen væsentligt forøget. Samtidig var det den største eksportartikel, som rigeligt dækkede udgifterne til landets forsyninger.

Grønlandsadministrationen blev varetaget af de to landsfogeder, Aksel Svane og Eske Brun, som tiltog sig ekstraordinære beføjelser i henhold til styrelseslovens § 10 og gennemførte en omlægning af administrationen, således at hele Grønland samledes under et fogedkontor i Godthåb. Det blev således muligt fast at have den ene landsfoged i USA.

På grund af den intense tyske ubådskrig blev transportforholdene over Nordatlanten stadig vanskeligere og farligere. Og da den amerikanske hjælp til England øgedes betydeligt med vedtagelsen af låne- og lejeloven, blev det nødvendigt at benytte grønlandsk område som mellemlandingsstation ved overførsel af især kortdistancefly fra Amerika til Europa. Den 9. april 1941 undertegnede minister Kauffmann på egen hånd en traktat med den amerikanske regering om opførelse af amerikanske baser, samtidig med at Grønland

inddrogedes under amerikansk beskyttelse. Grønlands danske tilhørsforhold skulle der ikke rokkes ved.

De første baser blev færdige i 1942. De betydeligste var lufthavnene ved Narssarssuaq, Bluie West One ved Søndre Strømfjord, Bluie West Eight samt en marinestation i Grønnedal ved Ivigtut.

Fra tysk side blev der gjort forsøg på at få anbragt meteorologiske stationer på den vanskeligt tilgængelige østkyst. Mandskabet var norsk og dansk; men dette mislykkedes, idet de blev opbragt af det frie norske krigsskib "Fritjof Nansen".

I 1943 og 1944 blev der etableret rent tyske stationer på Grønlands østkyst. En på Sabineøen og en på Shannonøen. De blev lokaliseret af den grønlandske slædepatrulje, og den første blev ødelagt af amerikanerne, den anden rømmet af tyskerne. Slædepatruljen var blevet oprettet i 1941, og var ved begge de nævnte lejligheder i væbnet kamp med tyskerne.

En hovedlinie i den Grønlandske administration, var for så vidt at fortsætte den traditionelle danske Grønlandspolitik. Den gik ud på en beskyttelse af det grønlandske samfund mod ukontrolleret indflydelse udefra. Det lykkedes i høj grad at holde denne linie, takket være forståelse fra de amerikanske myndigheders side. Det var f. eks. ikke tilladt amerikanske tropper at færdes udenfor baseområderne, hvortil der på den anden side ikke var adgang for grønlændere.

De ulykker, der ramte Grønland under krigen, lå især på transportområdet. I 1942 forliste grønlandsskibet "Gertrud Rask", og samme år forsvandt "Hans Egede" sporløst på rejsen mellem Amerika og Grønland. Ved det amerikanske troppetransportskib "Dorchester"s torpedering i 1943 omkom bl.a. 12 minearbejdere fra Ivigtut.

Den 4. oktober 1944 tog amerikanske soldater 12 tyskere til fange.

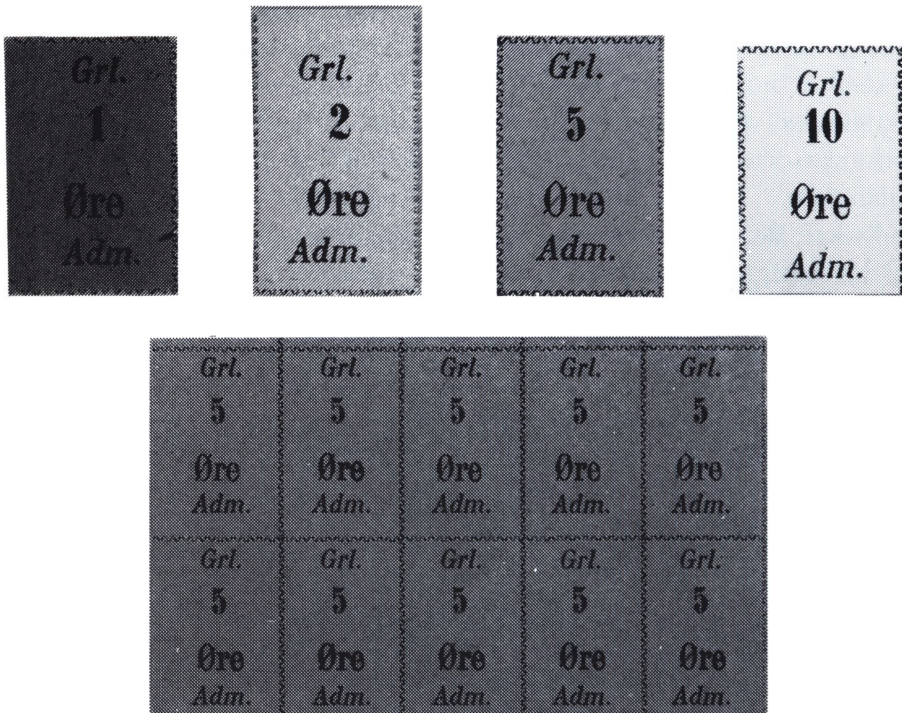
NØDSEDLER

Grønlands Administration

Grl. Adm. - Papmærker

I 1941 blev der udgivet små papmærker som skillemønt på Grønland, i mangel af skillemønt. Mærkerne gjaldt for 1, 2, 5 og 10 øre. De har været anvendt som "kontrolmærker" ved repartitionsordningen i perioden 1910-1926. Restbeholdningen af de fire mindste værdier blev af Grønlands Administration under 2. Verdenskrig (1941) overstemplet i rødt: "Grl. Adm." og fik først da gyldighed som "skillemønt".

Papmærkerne måler 22 x 34 mm. De blev trykt i ark á 10 stk.

Vurderingspriser

1 øre, brun
2 øre, gul
5 øre, lilla
10 øre, hvid

0 / Unc

300.-
300.-
700.-
1.500.-

Nødpengesedler fra Egedesminde

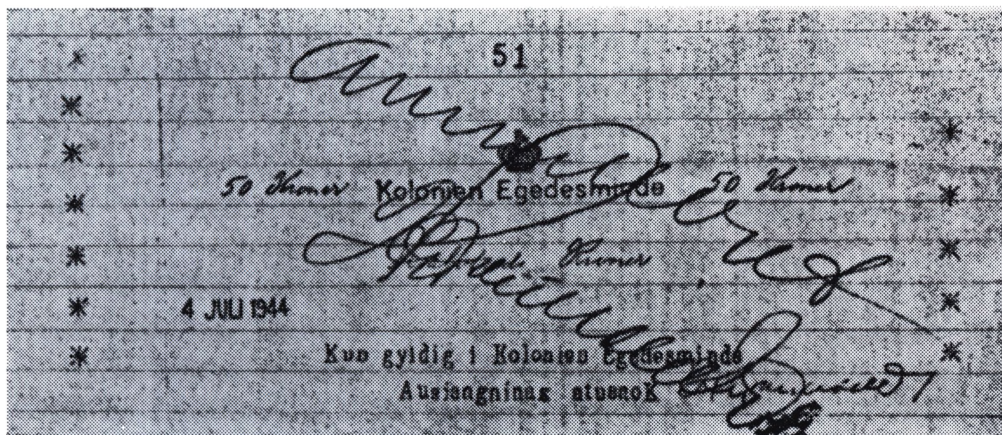
I 1944 udgik man i Egedesminde for de fra Danmark udsendte pengesedler. Man var så nødsaget til selv at lave midlertidige nødpengesedler, som kun gjaldt i Egedesminde distrikt; kolonibestyrer H. Dan Møller stod med sin underskrift på hver eneste seddel inde for gyldigheden. Der blev lavet 100 stk. 50 kr. sedler og 50 eller 100 stk. 100 kr. sedler.

Sedlerne var i omløb sideløbende med de mindre værdier; men da der var store lønudbetalinger til institutionerne, lægevæsen, præster, grønlandere ude i distriktet o.s.v., kunne man ikke klare sig uden store sedler.

Først sent på året 1944 fik man nye forsyninger ned fra Central Kontoret i Godthåb, hvorefter alle nødsedler kunne inddrages. Efterhånden som de indkom, blev de annullerede, og hele oplaget destrueret på nær 3 stk., som kolonibestyreren H. Dan Møller tog med sig som minde, da han rejste til Danmark efter krigen i 1945.

Sedlerne

Sedlerne er udgivet i to værdier og er meget **sjældne**. De måler 85 x 210 mm. Alle sedlerne var nummererede og med datoen **4 JULI 1944**.

Kilde:

Peter Flensborg.

Nordisk Numismatisk Unions medlemsblad nr. 6 1966.

Handels Værdimærker

Der blev udgivet to typer af disse handelsværdimærker under 2. Verdenskrig (1941). De var hovedsagligt beregnet for USAs tropper og servicefunktioner, der skulle anvende dem ved indkøb på Grønland. Bestemmelserne vedrørende disse ejendommelige sedler findes i grønlandsk bekendtgørelse af 24. juni 1941 om valuta, afsnit IV, paragraf 13-16, lydende således:

§ 13.

Til Brug for Udlændinge har Administrationen ladet udfærdige særlige Værdimærker med Paalydende i Skilling. Det forbydes Udlændinge at anvende noget som helst andet end disse Mærker, naar de skal betale noget Vederlag eller vil udgive Pengegaver til nogen i Grønland bosat Person.

§ 14.

Disse Mærker kan intetsteds modtages som Betalingsmiddel fra andre end de omhandlede Udlændinge. De indløses af de autoriserede Vekselkontorer mod et Vederlag, som til enhver Tid vil blive fastsat af Administrationen. Vekselkontorerne indsender de indløste Mærker til Centralkontoret ledsaget af Kontantbevis for det udbetalte Indløsningsvederlag.

§ 15.

Centralkontoret sælger Værdimærkerne enten direkte eller ved dertil autoriserede Personer til de meldte Udlændinge og modtager ubrugte Værdimærker tilbage fra de udenlandske Aftagere til Salgsprisen.

§ 16.

Fra disse Bestemmelser om Handelsværdier undtages:

- a) Fremmede Landes diplomatiske og konsulære Repræsentationer og det dertil knyttede Personale, for saa vidt de er fremmede Statsborgere.*
- b) Udlændinge i Administrationens Tjeneste, herunder de ved Ivigut Kryolithbrud ansatte Personer.*
- c) Skibsførere paa fremmede Skibe i grønlandske Havne, for saa vidt angaar Betaling af Havneafgifter, Vandafgifter, Lodspenge og lignende Udgifter, men ikke almindelige Forsyninger.*

I øvrigt kan der gøres Undtagelser i det Omfang, Administrationen skønner det rimeligt.

Ved meddelelse af 25. juni fastsattes indløsningskursen for skilling indtil videre til 20 øre pr. skilling.

Handelsværdimærkernes gyldighed ophørte den 1. december 1942, da det i praksis viste sig at være forbundet med store vanskeligheder at gennemføre denne ordning. (Grønlandsk bekendtgørelse af 28. oktober 1942 og almindelig meddelelse af samme dato).

Sedlerne

Der findes to typer af sedlerne, der er uden kontrolnummer og årstal. Den første type med et cirkelrundt, blindtrykt stempel, hvori: **GRØNLANDS ADMINISTRATION** under en krone, den anden type med et ovalt, sort stempel. Sedlerne er udstedt i 3 værdier 1, 5 og 20 skilling. Sedlerne måler 77 x 157 mm og er trykt på papir, der indeholder vandmærket:

ADIRONDACK/I.P.CO/LEDGER/ Made in U S A. (Formodentlig fra International Paper Company). Vandmærket fremtræder dog kun, helt eller delvis, på en del af sedlerne. Sedlerne skulle være trykt på kopipresse i U.S.A.

Vurderingspriser

1 skilling, rød	0 / Unc
5 skilling, blå. Solgt på Brun Rasmussen auktion nr. 546 1990, 1(+)	3.600.-
20 skilling, grøn	800.-

Type 2:

1 skilling, rød	110.-
5 skilling, blå	125.-
20 skilling, grøn	100.-

Folketingets Grønlandsfond har fra 1981 til 1983 solgt en del ucirkulerede handelsværdimærker til følgende priser:

20 skilling. Type I. Ca. 100 stk. á kr. **225.-**

1, 5 og 20 skilling. Type II. Ca. 1300 sæt á kr. **148.-**

20 skilling. Type II (nogle hundrede stk.) 4 stk. for kr. **148.-**

ISLAND

Med Danmarks besættelse blev forbindelsen mellem Danmark og Island afbrudt. Dette hindrede både Kong Christian X og den danske regering i at opfylde deres forpligtelser efter den dansk-islandske forbundslov af 1918. Derfor besluttede Altinget den 10. april 1940, at den islandske regering indtil videre skulle udøve kongens beføjelser, og Island optog selvstændig diplomatisk forbindelse med udlandet.

Den alvorlige udvikling i Europa bevirkede, at englænderne den 10. maj besatte Island. Den islandske regering, der fortsat kunne fungere, protesterede og modtog tilsagn om de britiske troppers tilbagetrækning ved krigens slutning. En del islandske borgere, hovedsaglig kommunister, blev arresterede og ført til England.

I juni 1941 ankom amerikanske tropper til Island for at aflaste englænderne. Amerikanerne forlangte, at Island selv inviterede dem. Det lykkedes den engelske minister i Reykjavik at få den islandske regering med til en tilfredsstillende formulering af en henvendelse til USA; men Altinget kunne af forsigtighedsgrunde ikke orienteres om sagen.

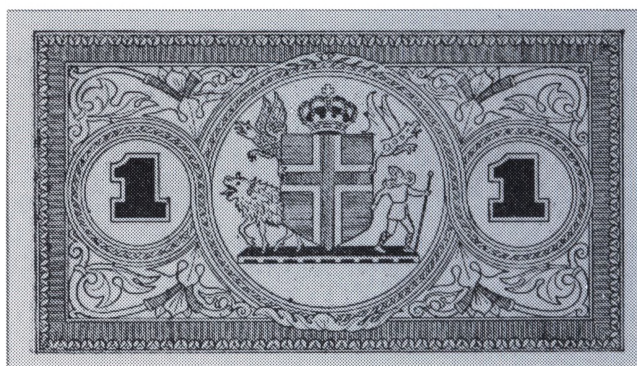
Efter at amerikanerne havde overtaget de engelske forpligtelser, gik Island ind i en økonomisk gunstig periode. Amerikanerne aftog store dele af den islandske eksport til gode priser og betalte endvidere i dollars. Der blev opført forskellige militære anlæg på Island under krigen; mest kendt er den store og strategisk vigtige amerikanske lufthavn ved Keflavik på vestkysten.

I 1941 tilkendegav Altinget, at forbundsloven, der fastlagde forholdet til Danmark, ikke ville blive fornyet ved dens udløb i 1943. I maj 1944 afholdtes der folkeafstemning, dels om en ny forfatning, dels om republikkens indførelse; begge dele fik overvældende flertal. Den 17. juni 1944 proklameredes den nye islandske republik.

Skillemøntsedler

Sedlerne, 1 KRÓNA, er udstedt i henhold til lov af 7. november 1941 og lov af 27. november 1947; men disse datoer er ikke på sedlerne, de har alle årstallet 1941. Sedlerne er trykt hos Gutenbergs Bogtrykkeri, Reykjavik, og leveret i 500.000 stykker. De er tegnet af Halldór Pétursson.

Der er stor forskel på det anvendte papirs kvalitet og farve. Da der var mangel på materialer, da de første sedler blev trykt, blev det forhåndenværende papir og trykfarve anvendt. Sedlerne var gyldige indtil 31. december 1975.

Vurderingspriser	0 / Unc	01 / EF	1+ / VF
1 króna 1941. Blå på hvidt papir	300.-	200.-	100.-
1 króna 1941. Blå på gulligt papir	300.-	200.-	100.-
1 króna 1941. Blågrøn på hvidt papir	300.-	200.-	100.-
1 króna 1941. Brun på hvidt papir	300.-	200.-	100.-
1 króna 1941. Brun på gulligt papir	300.-	200.-	100.-
1 króna 1941. Grøn på grønligt papir	300.-	200.-	100.-

Kilder:

Sieg's Seddelkatalog Danmark, Pilegaards Forlag 1997.

Johan Chr. Holm, N. N. U. Medlemsblad nr. 3 1957.

Peter Flensborg, N. N. U. Medlemsblad nr. 6 1966.

Politikens Forlag 1965, BESÆTTELSENS HVEM HVAD HVOR.

Lokale nødpenge

Ship Service Camp Knox (Flådestationsservice)

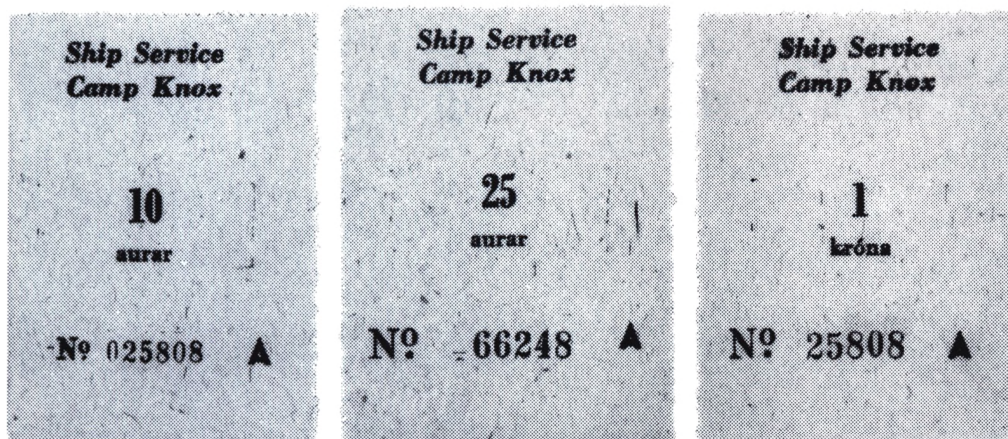
Et usædvanligt sæt nødpenge blev af amerikansk militærpersonel udstedt i Camp Knox på Island. Sættet består af (mindst) 10, 25 aurar og 1 króna. Det har sandsynligvis været nødvendigt med disse nødsedler på grund af mangel på skillemønt. Det, at de har værdiangivelse i landets valuta, adskiller dem fra den sædvanlige klublignende kategori. De har måske været i omløb i den lokale økonomi, såvel som i Camp Knox.

Sedlerne

Sedlerne blev trykt i striber med tre perforerede stykker. Hver stribe har samme serienummer på samme side; der er dog fundet undtagelser fra dette. Alle kendte eksemplarer, undtaget ét, har et "A" til højre for serienummeret. Det fremgår tydeligt, at sedlerne er fremstillede i hæfter. Sedlerne er trykt på gulbrun papir, måler ca. 71 x 52 mm.

Sedlerne har øverst tekst: **Ship Service**, herunder **Camp Knox**, midt på sedlen værdiangivelse, nederst linie **No** serienummer **A**.

Der savnes oplysninger om eksisterende sedler i samlinger. Det er muligt, at der er andre værdier og udgaver.

Vurderingspriser

10 aurar
25 aurar
1 króna

0 / Unc

900.-
900.-
900.-

1+ / VF

350.-
350.-
350.-

1 / F

225.-
225.-
225.-